

Başlık : XIX. Yüzyılda Rus-Çin İlişkilerine İngiliz Etkisi ve Gulca (Kuldja) Anlaşması
Title : Russian Chinese Relations in the 19th Century and Gulca (Kuldja) Agreement
Заголовок : Кульджинский договор и британское влияние на российско-китайские отношения в XIX веке

Yazarlar / Authors / Автор

ORCID ID

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN

[0000-0001-9027-3990](https://orcid.org/0000-0001-9027-3990)

Bu makaleye atıf için / To cite this article / Ссылка на статью : Merve Suna Özel Özcan, XIX. Yüzyılda Rus-Çin İlişkilerine İngiliz Etkisi ve Gulca (Kuldja) Anlaşması, *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 4 (2020): 143-162.

DOI : [10.48068/trad.742090](https://doi.org/10.48068/trad.742090)

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Type of Article : Research Article

Тип статьи : Научно-исследовательская статья

Geliş Tarihi / Received / Поступила : 24.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted / Принята к публикации : 24.11.2020

Yayın Tarihi / Published / Опубликовано : 31.12.2020

Yazar: Merve Suna ÖZEL ÖZCAN*

XIX. Yüzyılda Rus-Çin İlişkilerine İngiliz Etkisi ve Gulca (Kuldja) Anlaşması

Öz: Ruslar, dış politikalarında tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren teritoryal alan genişlemesi açısından emperyal yayılımını arttırmıştır. Rus İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıl boyunca emperyal yayılım politikalarına karşılık, Çin İmparatorluğu'nun kendini sorgulamaya başladığı ve özellikle Batılı güçler karşısında gücünün ve etkisinin azaldığı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Dolayısı ile çalışmada, XIX. yüzyıl içinde Çin-Rus ilişkilerinin doğası ve karşılıklı olarak uluslararası ve bölgesel sistem içinde konumlarının karşılaştırılması yapılacaktır. Bu bağlamda çalışmada önemli inceleme noktalarından biri de 1851 tarihli Gulca (Kuldja/Кульджа/İli/Yinning) Anlaşması'dır. Tarihsel olarak kısmen gözden kaçtığı düşünülen bu anlaşma ile Rus İmparatorluğu'nun İngilizlerin karşısında kendine Asya-Pasifik bölgesinde yer bulma adımı attığı söylenebilir. İki ülke arasındaki ticari ilişkileri düzenleyen bu anlaşmanın tarihsel olarak önemi ve etkisi belki de süreçte gözden kaçan ayrıntılardan biridir. Çünkü dönem içerisinde Rusların, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde nüfuz sağlama çabası düşünüldüğünde, Uzakdoğu bölgesinde bu anlaşma ile özellikle İngiltere karşısında dostane olmayan bir adım attığı görülmektedir. Bu bağlamda dönemsel olarak Avrasya bölgesinde Rus-İngiliz rekabetinin yeri önemlidir. Bu iki imparatorluk XIX. yüzyıl boyunca hep rekabet halinde olmuş ve buldukları bölgelerde büyük güç konumlarını hissettirmişlerdir. Bu açıdan Rus ve İngiliz imparatorluklarının bölgedeki denge ve güç bağlamında belirleyici olma çabaları söz konusudur. Nitekim çalışmada XIX. yüzyılda Rus ve Çin imparatorluklarının ilişkisi incelenecektir. Eş zamanlı olarak, iki ülkenin ilişkilerinin bölgesel gelişmeler ve İngiliz-Rus güç mücadelesinin bir yansıması olarak görülüp görülmeyeceği de sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya tarihi, Rusya İmparatorluğu, Çin İmparatorluğu, büyük güçler, Kuldja Anlaşması.

Russian Chinese Relations in the 19th Century and Gulca (Kuldja) Agreement

Abstract: The Russians have increased their imperial spread from the very first moment they appeared on the stage of history. The relations of the Russian Empire and Chinese Empires in the 19th century cannot be read independently from international developments. In contrast to the imperial expansion, policies of the Russians in this period, we see a picture in which the Chinese Empire started to question itself and its power and influence decreased, especially against the Western powers. Therefore, within the scope of the study, a comparison of the nature of Sino-Russian relations and their mutual power capacities in the 19th century will be made. In this context, one of the important points of investigation for us is the Kuldja (Кульджа) Agreement dated 1851. It can be said that with this agreement, which is thought to have been ignored historically, the Russian Empire took a step towards find in get self a place in the Asia-Pacific region. The historical importance and impact of this agreement, which regulates the trade relations between the two countries, is perhaps one of the details that have been overlooked in the process. Because, considering the efforts of the Russians to gain influence over the Ottoman Empire during the period, it is seen that the Far East region took an unfriendly step with this agreement, especially against England. In this context, the role of Russian-British competition in

* Dr. Öğr. Üyesi. Kırıkkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: mervesuna@yahoo.com, ORCID ID: [0000-0001-9027-3990](https://orcid.org/0000-0001-9027-3990), DOI: [10.48068/trad.742090](https://doi.org/10.48068/trad.742090).

the Ottoman Empire and Eurasia region is important in this process. Because these two empires have always been competing and making themselves felt in their regions during the 19th century, the Russian and British empires are trying to be decisive in the context of the system and the balance and power in the region. Indeed, although the relationship of the Russian and Chinese empires in the 19th century, which is the purpose of the study, is a reflection of this struggle of power, the reading of Russian influence will come to the fore in the region. So, it will be questioned whether the relations of the two countries can be seen as a reflection of regional developments and the Anglo-Russian power struggle.

Keywords: History of Russia, Russian Empire, Chinese Empire, great powers, Treaty of Kuldja.

Кульджинский договор и британское влияние на российско-китайские отношения в XIX веке

Аннотация: Данная статья посвящена взаимоотношениям Российской и Китайской империй в контексте международных событий XIX века. Россия расширяла свое имперское пространство с момента своего появления на исторической арене. При этом принципиальную роль играл характер взаимодействия русских с региональными державами. При этом если Россия в XIX веке продолжала свою экспансию, то Китай испытывал внутренние проблемы, его сила и влияние уменьшались, что особенно проявилось перед лицом западных держав. Поэтому отношения России и Китая в рамках исследования рассматриваются в зависимости от их позиций как в рамках регионального взаимодействия, так и в системе международных отношений. Одним из ключевых моментов в этом плане стал Кульджинский договор 1851 года, который регулировал торговлю между двумя странами. Вместе с тем представляется важной в заключении данного соглашения фактор российско-британского соперничества в Евразии. Для Российской империи это было не только шагом к обретению своего места в Азиатско-Тихоокеанском регионе, но и шагом недружественным по отношению к Англии. Поскольку Российская и Британская империи всегда конкурировали, а в этот период русские также боролись за влияние на Османскую империю, становится очевидным, что и Кульджинский договор уместно рассматривать в контексте нахождения баланса сил в Евразийском регионе. Таким образом, отношения Российской и Китайской империй в XIX веке являлись в то же время отражением англо-российской борьбы за власть в регионе.

Ключевые слова: История России, Российская империя, Китайская империя, великие державы, Кульджинский договор.

Giriş

XIX. yüzyılda dünya tarihi büyük güçlerin karşı karşıya geldiği önemli dönemlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu açıdan, sistemde yer alan büyük güçlerin ve imparatorlukların gerek uluslararası alanda gerekse de bölgesel politikalarının çıkar çatışmaları noktasında rekabetleri söz konusudur. 1648 sonrası Westphalian sistem ve 1789 Fransız İhtilali gibi gelişmeler düşünüldüğünde özellikle Avrupa sisteminde yeni bir yapının oluşmasının yanı sıra yeni aktörlerin de milli birliklerini sağlayarak sürece dâhil oldukları görülmektedir. Bu noktada Avrupa siyasetinde, denge

politikasının İtalyan ve Alman milli birlikleri ile sağlanması sonrası yeniden şekillenme ya da şekillendirilme çabalarının farklı yansımaları dünyanın diğer bölgelerinde de görölmektedir. Özellikle bu dönemde Asya-Pasifik ve Uzakdoğu bölgeleri özelinde sistemde pek çok önemli gelişme yaşanmıştır.

Çalışma kapsamında incelenecek olan Rus ve Çin imparatorluklarının uluslararası sistemde büyük güçler olarak yer aldıkları ve yine kendi sistemleri ile etki alanlarını yarattıkları tarihsel bir geçmiştir. Özellikle Çin tarihi düşünöldüğünde, Çin'in dünya tarihinin en köklü ve kıtasal imparatorluğu olduğu görölmektedir. Çin'de imparatorluk tarihinin yaklaşık olarak M. Ö. 200'lerden itibaren başladığı düşünölrse, bu medeniyetin yüzyıllara dayanan geçmişine bakıldığında iç savaşlar, istilalar ve çöküş dönemlerine karşın güçlü bir deneyimsel ve tarihsel temele sahip olduğu söylenebilir. Yine Qin Hanedanı döneminde (M.Ö. 221-206) Çin İmparatorluğu'nun büyük ölçüde bugünkü sınırlarının çizildiği görölmektedir.¹ Buna karşılık Rusların ise merkezi bir siyasi birime geçiş, devletleşme ve akabinde imparatorluk oluşum süreci daha yakın zamanlara dayanmaktadır. Ancak tarihsel gelişimleri farklı olsa da bu iki imparatorluğun güç ve tahakküm konusunda karşı karşıya geldiği coğrafi alanlar Asya kıtasında kesişmektedir.

Bu bağlamda özellikle Çin'in uzun yıllar İpek Yolu üzerinde ticareti kontrolü altında tutması ve bölgedeki geçiş yollarını da denetiminde bulundurması önemlidir. Çin'in bölgede sahip olduğu bu konum daha sonraki dönemlerde, özellikle XVIII. yüzyıl sonrasında İngiliz ve Rus rekabet alanının merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim XIX. yüzyıla gelindiğinde, uluslararası sistemde özellikle Asya bölgesinde Rusların hâkim konumda olma adına önemli girişimleri söz konusudur. Rusların Osmanlı İmparatorluğu toprakları ile eş zamanlı olarak Orta Asya coğrafyasında emperyal yayılım amaçları onları her daim İngilizler ile karşı karşıya getirmiştir. Buradaki en temel nokta, şüphesiz İngilizlerin sahip olduğu sömürgelerdir. Rusların emperyal yayılımlarının İngilizler ile çatışmasının kesişim alanı ise, İngilizlerin imparatorluk yolu üzerinde ilerlemeleri olmuştur. Dolayısıyla bu çalışma da üçüncü bir devlet olarak Britanya İmparatorluğu karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma içerisinde ele alacağımız gibi İngilizlerin Orta Asya ve Asya-Pasifik bölgesinde sömürgeci yaklaşımları, bölgenin iki önemli aktörü, Rus ve Çin İmparatorlukları açısından arzu edilmeyen bir durumdur denebilir.

---

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: John Keay, *Çin Tarihi*, çev. Neşe Tayanç ve Dinç Tayanç (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2011), 370-375. Ayrıca bkz.: Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019).

Çünkü Real politik açıdan Rus-Çin ilişkilerinde doğrudan bölgesel bağların sağlanması noktasında konjonktürel gelişmeler önemli etkiye sahiptir ve İngiliz etkisinin de bölgede giderek yoğunlaşması buradaki ilişkileri ve gelişimi etkilemiştir. Bu kapsamda çalışma dâhilinde odağımız XIX. yüzyıl içinde Rus-Çin ilişkileri olsa da bölgede İngiliz etkisini de hariç tutamamaktayız. Uluslararası alanda kendi çıkarlarını maksimize etme adına ilerleyen bu imparatorlukların çıkar kesişim alanları da Asya'da çatışmaktadır.

Çalışma kapsamında tarihsel bir yaklaşım ile kısmen Rankeci, kısmen sistemde aktörler arası ilişkilerinin incelenmesi üzerine bir çerçeve çizilecektir. İlk olarak XIX. yüzyılda iki büyük güç olarak Rus ve Britanya imparatorluklarının karşılıklı çıkar çatışmaları ve büyük oyunun doğasına yer verecektir. Akabinde Rusların XIX. yüzyılda Asya-Pasifik ekseninde ilerlemesi ve Çin ile ilişkileri incelenecektir. Son olarak XIX. yüzyılda Rus-Çin ilişkileri ekseninde 1851 tarihli Gulca (Kuldja-Кульджа) Anlaşması'nın (Кульджинский Договор)² etkisi ele alınarak bunun ikili ilişkiler ve uluslararası alandaki etkisi sorgulanacaktır.

XIX. Yüzyılda İki Büyük Gücün Çıkar Çatışma Alanları

XIX. yüzyıl Rus-Çin ilişkilerini okurken İngilizlerin etkisini göz ardı edemeyiz. İngiltere'nin sömürgeleri üzerinde tam kontrol sağlama ve onları koruma adımları, Rusların bölgedeki çıkarları ile çatışmakta ve bu iki güç sistemde doğrudan olmasa da dolaylı olarak karşı karşıya gelmekte idi. Esasında Rus-İngiliz rekabetinin iki temel noktası mevcuttu ki, bunlar Orta Asya ve Hindistan'dır. Emperyal yayılımın yanı sıra ticari ve stratejik getirileri de düşünüldüğünde bu iki gücün bölgede neden sürekli olarak rekabet halinde oldukları anlaşılacaktır.

I. Petro'nun batılılaşma hamlesi sadece iç politikada değil dış politikada da önemli sonuçlar doğurmuştur. Rusya'nın emperyal genişlemesini sürdürebilmesi, eş zamanlı olarak Avrupa imparatorlukları ile rakip güçler olarak hegemonya mücadelesindeki yerini korumasına bağlı olmuştur. Bu açıdan Rusya ilk aşamada İsveç Krallığı ve Osmanlı İmparatorluğu ile mücadeleyi sürdürürken Avrupa'ya da kendini gösterme fırsatı yakalamıştır. Ancak her emperyal yayılım ve buna bağlı hegemonik güç arayışı ek kaynak ve insan enerjisine bağlıdır. Daha sonraki başlıkta inceleyeceğimiz merkez-çevre ilişkisini Rus İmparatorluğu merkez aleyhine kurmuştur. Kaynak ve enerjilerin emperyal yayılmaya seferber edilmesi konusu artı ürünlerin

² Anlaşmanın Rusça kullanımı tam olarak *Kuldzhinskiy Dogovor*'dur. Ancak bölge adına dikkat çekme amacı ile *Gulca* kullanılacaktır.

çevreye olduğu kadar, belki daha fazla şekilde emperyal merkezdeki nüfusa da yüklemesi ile gerçekleşmiştir. Bu açıdan I. Petro'nun projesi, "emperyal kıyı/alan/çevrenin genişletilmesi uğruna merkezin kendini sömürgeleştirmesiyle" halini almıştır.³ Harita I'e bakıldığında Rusya'nın Asya sınırlarının değişimi görülecektir.

Harita I: 1800'lerden 1914'e Rus Yayılımı⁴

Öte yandan XVIII. yüzyıl itibari İngiltere en önemli sömürgesi olan Hindistan diğer uluslararası aktörlere karşı koruma ve denetim altında tutma ihtiyacı daha da artmaya başlamıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri 1790 yılı itibari ile Hindistan'ın, Britanya hazinesi için yılda 500.000 Sterlin gelir sağlamasıdır. Bu açıdan Hindistan'daki İngiliz yayılması vergi tabanını ülkedeki bu genişletme üzerine kurmuş ve kraliyetin hazine gelirini arttırmaya yönelmiştir. Böylece İngilizlerin ülkedeki kontrolü her geçen yıl daha da artmıştır. 1818 yılı itibari ile İngilizler Hindistan'ın büyük bir bölümünü doğrudan kontrol etmeye başlamıştır ev bu yapının bir diğer ayağı da denetim olmuştur. Nitekim İngilizler, Hint yönetiminin ikili ilişkilerde dahi yalnız hareket etmesini değil İngiliz danışmanları ile bir arada

³ Henfrid Münkler, *İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı*, çev. Zehra Aksu Yılmaz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 125.

⁴ "Russian Expansion in Asia in the 19th Century to 1914", Erişim tarihi: 14.03.2020, https://www.edmaps.com/html/russian_expansion_in_asia.html

bulunmasını istemişleridir.⁵ Dolayısı İngilizlerin XIX. yüzyılda bu bölgeyi koruma politikası, Rusya'nın bölgede genişleme faaliyetleri karşısında önemini daha da arttırmıştır.

Bölgede, Rus ve İngiliz yayılım alanlarına ilişkin temel sorumuz, Rus-İngiliz rekabetinin bölgedeki asıl tarihsel kökenin ne olduğunun anlaşılmasıdır. Bu sorunun cevabı XIX. yüzyıl başlarında saklıdır. Rusların Hindistan politikalarının temeli esasen 1801 yılına dayanmaktadır. O dönemde Çar Pavel yönetimindeki Rusya İmparatorluğu, 1801 yılının başlarında Hindistan'ı işgal için hazırlıklara başlamış, ancak bu girişim Çar Aleksandr'ın 1801 yılı Mart'ında tahta gelmesi ile başlamadan sona ermiştir. Fakat bu girişim İngilizlerin zihninde yer etmiş ve bundan sonra bölge politikalarını bu olaya göre oluşturmaya başlamışlardır. Böylece İngilizler bölgeye ajanlar göndererek, Rusya'nın faaliyetlerini yakından takibe almıştır.⁶

Bu durum sadece Hindistan özelinde değil, aynı zamanda Orta Asya açısından da geçerlidir. İngilizler Orta Asya'nın potansiyelini görmüş ve buna göre politikalarını Hindistan'dakine benzer şekilde bölgede uygulamaya başlamışlardır. Nitekim XIX. yüzyıl içinde hem Ruslar hem de İngilizler, Orta Asya'nın ticari açıdan her ne kadar tam randımanlı olmasa da büyük, gelişen ve kârlı hale gelebileceği konusunda öngörülere sahip idi. Bu nedenle de her iki taraf yüksek potansiyele sahip görünen "ödülü" kaybetmek istememiştir. İngilizlerin bölge politikasının temelinde daha önce de bahsettiğimiz gibi, Rusya'nın Asya'daki stratejik ve hegemon güç konumuna karşı yer almaktadır. Bu nedenle Rusya'yı engelleme hedefi ve İngiltere'nin, Orta Asya'da Aral ve Hazar Denizi'ne kadar nüfuz kazanma çabası söz konusu olmuştur.⁷ Böylece Rusların bölgede önemli rakibi haline gelen İngilizler ile XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden rekabetleri bir anlamda başlamıştır. Büyük Oyun (*Great Game*) olarak adlandırılan bu rekabet, iki ülkenin yayılmacı faaliyetlerinin birbirlerinin çıkarlarına zarar vermesine yol açması neticesinde, Rus İmparatorluğu ve İngiltere ile 1907'de Asya'daki sömürü çatışmalarını gideren bir anlaşma imzalamışlardır.⁸

---

⁵ Clive Ponting, *Dünya Tarihi*, çev. Eşref Özbilen (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 645, 648.

⁶ Owen Lattimore, *Pivot of Asia: Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia* (Boston: An Atlantic Monthly Press Book Little, Brown and Company, 1950), 25.

⁷ Lattimore, *Pivot of Asia*, 27.

⁸ Bu anlaşmaya göre; Rusya Afganistan ile olan ilgisini keserek, İngiltere aracılığı ile ilişkilerini yürütmeyi kabul ederken İngiltere ise buna karşılık Afganistan'ı işgal etmeyeceğinin teminatını vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İlyas Kamalov, *Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının 20. yılında Rusya'nın Orta Asya Politikaları Raporu* (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011), 16.

Nitekim bu gelişmeler ve rekabet dūřünüldüğünde, Rus-Çin ilişkilerinde de tıpkı Orta Asya da olduğu gibi İngiliz faktörünü göz ardı etmek güçtür. Bu nedenle Rusya'nın Çin üzerinde yürüttüğü politikalar bir sonraki başlıkta ele alacağımız gibi sınırlı bir hedeften ziyade XIX. yüzyılın ikinci yarısında daha da geniş bir alana yayılan politikaya dōnūőecektir.

Uzak Doğu'da Rus-Çin İlişkileri

Rus ve Çin imparatorlukları, dünya tarihinde iki farklı ilerleme gösteren kıtasal siyasi birimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Çin İmparatorluğu'nun devlet ve varlık felsefesinin Ruslar ile karşılaştırılmasında görülen farklılıklar dikkat çekicidir. Tarihsel olarak, bu iki gücün farklılıklarını incelemek XIX. yüzyıl içinde dış politikalarını anlamada yardımcı olacaktır.

Bu açıdan ilk bakılması gereken konu siyasi kültürlerin benzer ve farklı yönleridir. Münkler'e göre Çin'in sahip olduğu jeopolitik alan ve Konfüçyüsçü düşünce ekseninde, dış politikası saldırganlık, hegemonya ve rekabet koşullarının dayatacağı fetihçi bir politikadan uzak olmuştur.⁹ Öte yandan Rusların dış politikalarında daha saldırgan ve fetihçi oldukları görülmektedir. Myasnikov'a göre XVII-XIX. yüzyıllarda Çin ve Rusya'nın temel olarak siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda feodal güçler olduğu görülmektedir. Dolayısı ile bu iki ülkenin siyasi alandaki etkileşimleri, Ruslar tarafından uluslararası ilişkilerin egemen eřit devletler konumunda görülmüştür. Myasnikov'un ifadesiyle Ruslar, egemen eřit devletlerarası yatay ilişkilere dikkat çekmektedir.¹⁰ Ancak bu durum özellikle Rusların emperyal yayılım alanlarını genişletmeleri ekseninde ele alındığında dūřündürücüdür. Bir sonraki başlık altında inceleyeceğimiz Gulca Anlaşması da yine bu bağlam üzerinden sorgulanmalıdır. Çin örneğine bakıldığında Qing Hanedanlığı döneminde ülkede, devlet lehine işleyen bürokratik bir sistemin işletildiği görülmektedir. Bu sistemin dış ekonomik ilişkilere olan yansımaları Myasnikov'a göre komşu halklara "merhamet"¹¹ şeklinde

---

⁹ Münkler, *İmparatorluklar*, 129.

¹⁰ V.S. Myasnikov, "İstoriko-kulturniye osobennosti ekonomičeskogo vzaimodeystviya Rossii s Kitayem". *Rossiya vo vneřne ekonomičeskih otnořeniyah: Uroki i sovremennost.* (Moskva: 1993); Aktaran: V.S. Myasnikov, "Rossiya i Kitay: Kontakt gosudarstv i tsivilizatsiy". *Rossiyskaya Tsivilizatsiya* 2 (1996): 72-80.

¹¹ Burada kullanılan kavramın Osmanlı İmparatorluğu'nda var olduğu şekli ile aman olarak dūřünümesi de muhtemeldir. Ancak bu daha çok bir lütuf olarak zikredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Nebi Bozkurt, "Eman", TDVİA, C.11, 77-79.

olmuştur.¹² Bu durum yüzyıllar içinde Çin medeniyetinin diğer toplumlara bir armağanı formunu almıştır.

Diğer taraftan Çin tarih ve kültürünün *suigeneris* (kendine has-nevi şahsına münhasır) yapısı da önemlidir. Özellikle Avrupa tarihinden farklı olarak Çin deneyimi, modern zamana kadar Avrupa etkisinden tamamen bağımsız olarak gelişmiştir. İmparatorluk döneminde Çin, uluslararası bir sistem olan farklı bir medeniyet ve kendi yapılandırma ilkelerine sahip Doğu Asya'da uzun süre öne çıkan güç olmuştur. Nitekim XIX. yüzyıla doğru Çin'in dünyada yaşanan gelişmeler karşısında uluslararası ilişkileri kendine özgü normlarına ve söylemlerine uydurmada zorluklar yaşamaya başladığı görülmektedir.¹³ Çin'in üstün yapısı karşısında 1648 Westphalia devletler sistemin yarattığı yeni bir uluslararası mantık söz konusudur.

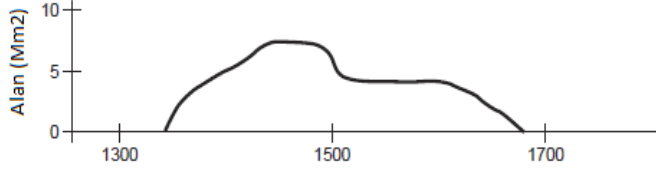
Çin İmparatorluğu'nun kuruluş ve gelişim süreci düşünüldüğünde aktif yayılmacılıktan ziyade zamana yayılan pasif bir yayılmacılık mantığı ile ilerlediği görülmektedir. Elbette her devletin emperyal yayılım alanını yaratma ve bunu ilerletme güdüsü göz ardı edilemez. *Grafik 1'*de yer aldığı şekli ile Çin'in özellikle dönemsel yayılımı, XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar geçen süreçte yatay bir ilerleme kaydettiği görülecektir. Dolayısı ile Çin örneğinde ülkede zaman-mekân ilişkisi ve toplumsal yapının farklı bir çerçevede ilerletildiği düşünülebilir. Bu noktada imparatorluk açısından daha içe dönük ve dünyanın kalanını kendinden farklı gören bir algıdan bahsedebiliriz. Bunun bir yansıması olarak dış ilişkilerde özellikle uzak bölgeler ile bir sınırlılık söz konusu iken yakın coğrafyada yayılımın yatay ekseninde yüzyıllar içinde ilerlemesi dikkat çekicidir. Ancak bu durum Çin İmparatorluğu'nun dünyanın diğer bölgelerinden tam anlamı ile kopuk olduğunun düşünülmesine neden olmamalıdır. Bilindiği gibi Ming Hanedanlığı döneminde kâşif ve denizci Zheng He'nin deniz aşırı seferleri¹⁴ söz konusudur.

---

¹² V.S. Myasnikov, "Rossiya i Kitay: İstoriçeskoye proşloye, sovremennost i perspektivi otnosheniy (Sem osobennostey i sem modeley otnosheniy Rossii s Kitayem)", *Rossiysko-kitayskiye issledovaniya* 1/1 (2017): 12.

¹³ Yongjin Zhang, "System, EmpireandState in Chinese International Relations", *Review of International Studies* 27/5 (2001): 44.

¹⁴ Konuya ilişkin bkz.: Yang Wei, "Admiral Zheng He's Voyages to the "West Oceans" *Maritime Asia* 19/2 (Fall 2014); Barbara Bennett Peterson, "The Ming Voyages Of Cheng Ho (Zheng He), 1371-1433 ", *The Great Circle* 16/1 (1994): 43-51.

Grafik I: Ming Hanedanlığı Dönemi Çin İmparatorluğu Geniřlemesi¹⁵

Öte yandan Rusların genişleme politikalarına bakıldığında Çarlığın kuruluşu akabinde hızlı bir yayılım sürecinde oldukları ve bunu mümkün suretle Balkanlar, Orta Asya ve Sibirya üzerinde gerçekleştirdikleri görülmektedir. Yine özellikle kuruluş aşaması ve akabinde Polonya, İsveç ve Finlandiya'ya karşı emperyal yayılım hedefi de önemlidir.¹⁶ Rusların Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde emperyal yayılım politikaları özellikle XIX. yüzyılda dikkat çekicidir. Bilindiği gibi 1789 Fransız İhtilali sonrasında Fransa nerede ise tüm Avrupa Devletleri ile bir savaşa tutuşmuştur. Koalisyon Savaşları ya da Napolyon Savaşları olarak tarihe geçen savaşlar dizisi içerisinde ise Fransız ve Rusların bir savaş bir ittifak durumu dikkat çekicidir. En ilginç noktalardan biri şüphesiz Çar Aleksandr ve İmparator Napolyon'un Tilsit sonrası ilişkileridir. Ruslar, 1808 yılında önce İsveç'e harp ilân etmiş akabinde de Finlandiya'yı işgal etmiştir. Ancak Ruslar bu süre zarfında 1806 yılı itibari ile Osmanlı İmparatorluğu ile de savaş içinde idi.¹⁷ Ruslar açısından Osmanlı toprakları tüm emperyal yayılım alanları bir yana konulduğunda çok özel bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle Avrupa ülkeleri ile ittifaklarında genellikle bu emellerini de ortaya koymuştur. En dikkat çeken de şüphesiz Napolyon'un 1798 yılındaki Mısır Seferi esnasında Osmanlı İmparatorluğu'nu destekleyen Rusların, Osmanlı boğazlarını geçmesidir. Bu durum özellikle İngilizlerin tepkisini çekmiş ve İngilizler tıpkı Hindistan bölgesinde olduğu gibi, bu tarih itibari ile Rusların Osmanlı politikalarına karşı daha dikkatli davranmaya başlamıştır. Bunun üzerine Rusların emperyal yayılım hedeflerinin 1856 Kırım Savaşı ile darbe aldığı görülmektedir. Çünkü Rusya'nın Osmanlı imparatorluğu üzerindeki

¹⁵ Rein Taagepera, "Expansion and Contraction Patterns of Large Polities: Context for Russia", *International Studies Quarterly* 41/3 (September, 1997): 475-504.

¹⁶ Rusların bölgedeki özellikle Orta Asya bölgesinde yoğunlaşan emperyal faaliyetlerine ilişkin olarak dönemin seyyahlarının dikkat çeken çalışmaları söz konusudur. Kazak Bozkırlarında Hayat adlı eseri ile Zalesskiy de bunlardan biridir. Bkz.: Mualla Uydu Yücel "Sürgünde Bir Seyyah: Bronislav Zalesskiy ve Eseri "Kazak Bozkırlarında Hayat", *Tarih Dergisi* 42 (2005): 85-109.

¹⁷ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987), 301.

ilerleyişini durdurma adına Avrupalı devletler Osmanlı İmparatorluğu'nu destekleyerek Rusları büyük bir yenilgiye uğratmıştır.¹⁸

Rusya'nın sıcak denizlere inme hedefi ile Osmanlı İmparatorluğu nezdinde genişleme politikasının yanı sıra Asya-Pasifik bölgesinde de ilerleyişi ve politikaları dikkat çekmektedir. Rusların, donanmasını Ohotsk Denizi'ne ulaştırma adına takip ettiği politikalar bu bölgede de yayılım alanlarını belirlemiştir. Bu açıdan Asya-Pasifik özeline bakıldığında o dönemde Rusların Japonlar ile 1885 yılında Kuril Adaları üzerinde bir çatışma yaşamaları önemli bir gelişmedir. XVIII. yüzyılda Kuril Adaları Rus ve Japon kâşifler tarafından bulunmuş ve akabinde iki ülke arasında bu adalar taksim edilmiştir. Burada hâkimiyet alanlarını belirleme adına iki ülke 7 Şubat 1855 tarihinde Japonya'nın Şimoda şehrinde anlaşma imzalamış ve adaları bölüşmüşlerdir.¹⁹

Harita II: XIX. yüzyılda Rusya'nın Genişlemesi²⁰

Rus ve Çin imparatorluklarının dış politika ve emperyal yayılım alanı genişlemelerinin yanı sıra ikili ilişkilerine bakıldığında özellikle XVII. yüzyıl sonrasında dikkat çeken gelişmeler karşımıza çıkmaktadır. V. S. Myasnikov, iki devlet arasında 1618 yılı itibari ile ilişkilerin kurulduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu iki uygarlığın temas bölgesi haline gelen coğrafya ve

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VII (Ankara: TTK Yayınları, 1995).

¹⁹ Emine Akçadağ ve Elnur İsmayilov, "Ukrayna Krizinin Rusya ve Japonya Arasındaki Kuril Adaları Sorununa Etkisi", *Uluslararası İlişkiler*, 12/48: 97.

²⁰ "Russian Expansion in the 19th Century, 1800s", Erişim tarihi: 02.03.2020, <https://etc.usf.edu/maps/pages/7600/7644/7644.htm>

topraklarının genişlemesi çoğu devlet sınırının aksine, savaşların bir sonucu olarak değil, tarafların diplomatik çabaları ile oluşmuştur.²¹ Bu örneklerden biri olarak 1567 yılında ilk kez iki Kosakların²² Pekin'e ulaşması akabinde yaşananlar gösterilebilir.²³ Bu dönemde, Ruslar, Urallar ve Sibirya nehirleri boyunca genişlemiş ve Amur tepelerinde Nerchinsk adında müstahkem bir kasaba kurmuşlardır. Bilindiği gibi o dönemde Rusların kürk ticaretinde önemli bir yeri ve gücü söz konusudur. Bölgeye yerleşen halk da bu ticarete devam etmiş ve burada yaşamıştır.²⁴

Rusların açısından kürk sadece bir ihracat ürünü değil, aynı zamanda topraklarında bulunmayan mamul ve metallerinde bir değişim/takas aracı halinde idi. Rusların, Çin'de kürk pazarı arayışı kürk karşılığında Sibirya'da bulamadıkları ipek, gümüş ve tahıl ürünleri ile takas edilebilme imkânlarını arttırmakta idi. Dolayısı ile Keay konunun sadece emperyal yayılım değil, aynı zamanda ticaret ile ilgili olduğuna da dikkat çekmiştir.²⁵ Ticaret iki ülke ilişkilerinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte ilk aşmada iki komşu ülkenin doğrudan teritoryal karmaşanın görünmesini de kısmen engellemiştir denebilir. Ancak burada esasen var olan bir sınır sorunu, bir sonraki aşmada iki tarafı da nerede ise savaşın eşiğine getirmiştir.²⁶ Burada en önemli noktalardan biri de Eberhard'a göre Çin de Mançuların Orta Asya bölgesindeki yayılma politikaları ve Ruslar ile özellikle Amur Nehri bölgesinde karşı karşıya gelmeleridir.²⁷ Bunun neticesinde taraflar, doğrudan bir savaşa varmadan 1689 Ağustos'unda Nerchinsk dışında bir araya gelerek sınır konusunda anlaşmaya varmışlardır.²⁸

²¹ Myasnikov, "Rossiya i Kitay: İstoriçeskoye proşloye", 12.

²² Rusların emperyal gücün merkezinden uzaktaki bölgelerde kosakların etkisi ve emperyal yayılıma katkıları Rus tarih boyunca önemli bir faktör olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Christoph Witzernath, *Cossacks and the Russian Empire, 1598–1725 Manipulation, rebellion and expansion into Siberia*, (New York: Routledge, 2007).

²³ Bkz.: Vitaly Bronnikov, İz İstorii Rannego Proniknoveniya Russkikh Lyudey v Sibir' i Kitay: Svidetelstvo Portugalskogo Pirata F. M. Pinto O Vstreche S Russkimi v XVI v., *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 2 (2019): 1-29.

²⁴ Charles Holcome, *Doğu Asya Tarihi: Çin, Japonya, Kore Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla*, çev. Muhammed Murtaza Özeren (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 204.

²⁵ Keay, *Çin Tarihi*, 428.

²⁶ V. S. Miasnikov, "The Manchu Invasion of the Amur River Valley and the 1689 Treaty of Nerchinsk", *Chinese Law & Government* 6/4 (1973): 26; Neville Maxwell, "How the Sino-Russian boundary conflict was finally settled: From Nerchinsk 1689 to Vladivostok 2005 via Zhenbao Island 1969". *Critical Asian Studies* 39/2 (2007): 229–253.

²⁷ Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019), s.307.

²⁸ Miasnikov, "The Manchu Invasion...", 26; Maxwell, "How the Sino-Russian boundary conflict was finally settled", 229–253.

Nerchinsk Anlaşması Çin tarihinde önemli bir aşamadır. Çünkü Çin açısından ilk kez bir Avrupa devleti ile anlaşma gerçekleşmiştir.²⁹ Anlaşmanın önemli bir özelliği, her iki ülkenin ana dilinden ziyade Latince olmasıdır. Bölgesel olarak iki ülkenin konum ve gücü düşünüldüğünde farklı bir alfabe ve dil kullanımı ilk aşamada akıllarda soru işareti oluşturmaktadır. Ancak bu durumun temel nedeni tarafsız delegelerin de ortak bir dili anlamasını sağlamak olmuştur. Rus ve Çin imparatorluklarının anlaşma metnini kendi dillerinden farklı bir dilde oluşturmaları katılımcı tarafların da anlaşma metnini anlayabilmeleri açısından önemli bir adımdır. Bu noktada anlaşmanın sadece bölgesel amaçlarla değil uluslararası alanda da etkisi düşünülerek gerçekleştirildiği ihtimali göz önünde bulundurulabilir. Öte yandan anlaşmanın bölgesel güçler maiyetinde dikkat çeken bir yönü tarafların eşitliklerine ilişkin durumudur. Burada Rusya anlaşmada statü eşitliğini savunurken Çin yüzyıllardır var olan üstünlük algısında bunu kabul etmekte zorlanmıştır. Çin için bu durum "eşitsiz anlaşmalar"ın ilki olarak görülmüştür.³⁰ Böylelikle Çin, komşusu olan Rusların bölgede sadece ticaret yapmasını değil, aynı zamanda onlarla eşit statüde olduğu gerçeğini de bir anlamda kabul etmiştir.

Asya Pasifik'te Paylaşılmayan Çin ve Gulca Anlaşması

Gulca Anlaşması öncesinde Çin'de yaşanan temel birkaç konuya dikkat çekmek yararlı olacaktır. İlk olarak XIX. yüzyılda sömürge güçlerinin bölgede aktif olarak pazar arayışı söz konusudur. Dolayısı ile bu güçlerin dış politikalarında kolonyalizm kavramı öne çıkmaktadır. Loomba, XVI. yüzyıldan itibaren Avrupalı güçlerin Asya, Afrika ve Amerika'da yayılımlarının salt tarihsel bir kolonyalizm ile açıklanamayacağına dikkat çeker. Tarih boyunca benzer şekilde farklı medeniyet ve güçler kolonyalizmi dış politikalarında kullanmakla birlikte özellikle XVI. yüzyıl sonrasında antik dönem ya da geleneksel dönem kolonyalizmlerin dönüştüremediği bir hız ve pratik ile dönüşüme yol açmıştır. Loomba'ya göre modern kolonyalizm mantığı fethettiği bölgelerde sadece artı değer gibi mal, hizmet vs. almamış, aynı zamanda kârın daima anayurda aktığı karmaşık bir iktisadi yapı da kurmuştur.³¹ Bu şekilde, XIX. yüzyılda Çin'in yaşadığı Afyon Savaşları ve Taiping ayaklanmaları gibi sorunlarda bu durum görülebilmektedir. 1839-1842 yılları arasında Çin'de Qing hanedanlığı Batılı güçler karşısında Afyon

---

²⁹ Eberhard, *Çin Tarihi*, 307.

³⁰ Keay, *Çin Tarihi*, 429.

³¹ Ania Loomba, *Kolonyalizm/Postkolonyalizm*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000), 78-80.

Savaşları ile büyük bir yenilgi almış ve Çin, Keay'ın ifadesi ile yabancıların tacizleri sonrasında "XX. yüzyıla tutunacağı" bir döneme girmiştir.³²

Önceki başlıklarda da belirttiğimiz gibi Çin dünyanın kalan bölgelerinden farklı bir yaklaşım ile sistemini devam ettirmekte idi. Bu açıdan Batılı devletlerin Çin ile ilişkilerinde ilk aşamada bu durum belirleyici olmuştur. Çin ve Avrupalı devletlerin ilişkilerinin başladığı ilk dönemlerde devasa bir refah farkından bahsedemeyiz. Çin XVIII. yüzyılda Batı Avrupa ile nerede ise eş değer bir hayat standardına sahiptir. Holcombe'ye göre o döneme kadar Çin, dünyanın en zengin ülkesi olmasının yanı sıra dünyanın toplam üretiminin üçte birini de gerçekleştirmekteydi.³³

Ancak Çin'in sömürgecilik noktasında Batı tarafından Avrupa'ya dâhil edilme süreci de çok farklıdır.³⁴ Çünkü Kissinger'a göre modern dönemde Batılı temsilciler, "uluslararası sistemin temel taşı haline gelmeye başlayan Avrupa dünya sistemine" Çin'i dâhil etmeye çalışmış, ancak Çin bu kapsamda yapılan girişimleri kendisine saldırı olarak görmüştür. Çin politikasını Batıdan çok farklı şekilde oluşturmuş ve ülkeye XVIII. yüzyılda gelen ilk Britanya elçisi George Macartney'e krala iletmesi üzere Pekin'de hiçbir elçinin ikamet etmesine izin verilemeyeceğine ilişkin mektup vermiştir.³⁵ Görüldüğü gibi Çin bu dönemde de kapalı olarak sistemini dünyadan izole bir şekilde sürdürme amacı ile hareket etmiştir, ancak uzun soluklu bir başarıdan söz edilmesi zordur.

Öte yandan Çin'in etrafındaki bölgelerin Batılı ülkeler tarafından hızla sömürgeleştirilmekte olduğu görülmektedir. İngilizler, 1815'te Nepal'i, 1886 yılında ise Burma'yı alırken, eş zamanlı olarak Fransa da 1862-1895 yılları arasında Vietnam, Laos ve Kamboçya'yı işgal etmiştir. Bu gelişmelere karşılık Çin'e bakıldığında Batıların ticari faaliyetlerinin 1760 yılı itibari ile tek bir liman Guanzhou (Kanton) üzerinden yapılmakta olduğu görülmektedir. Çinli bir firma olan Co-hong, Batılılar ile iletişimi sağlamakta idi. Çin yönetimi, Batılılara ve Ruslara karşı farklı politikalar takip etmiştir. Buna göre Ming Hanedanlığı, Batılı ülkelere verdiği tavizlerde hassas bir tutum ile sınırlarını denetim üzerinden açmakta idi. Şüphesiz Çin'e gelen en önemli Batılı tacirler İngilizlerden müteşekkildi. Ancak bu durumun özellikle

³² Keay, *Çin Tarihi*, 444.

³³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Charles Holcombe, *Doğu Asya Tarihi: Çin, Japonya, Kore Medeniyetinin Köklerinden 21. Yüzyıla*. çev. Muhammed Murtaza Özeren (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016).

³⁴ Konuya ilişkin Japonya örneği karşımıza çıkmaktadır. Özellikle XIX. yüzyılda Japonya'nın Batılı güçler ile karşı karşıya gelmesi ve akabinde ticari ilişkilerin ilerleyişi Çin'den çok farklı bir süreçte ilerlemiştir.

³⁵ Henry Kissenger, *Dünya Düzeni*, çev. Sinem Sultan Gül (İstanbul: Boyner Yayınları, 2014), 239.

İngilizlerin bölgesel rakibi olan Ruslara karşı Çin tarafından aynı denetim ve politika ile işlemediği söylenebilir.³⁶

Batılı ülkeler için Çin esasında bir ticaret eşitsizliğine yol açmakta idi. Yani Batılılar Çin'den ipek, çay vb. mamuller almakta, ancak karşılık olarak sattıkları büyük bir ticari açığa yol açmakta idi. Böylece Çin pazarından kar sağlama adına afyon bir anda pazarlanabilecek bir ürün olarak Çin pazarlarına sokulmaya başlamıştır.³⁷ İngiltere ise Çin'de yasadışı afyon satışı da dâhil ülkeyi dış ticarete açmada kararlı politika ile hareket etmiştir. İngilizler, Çin'in afyon satışını yasaklaması üzerine bunu zorla ülkeye kabul ettirmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Çin'e 15 kalyon, 14 buharlı gemi ve 9 destek gemisi yollayan Britanya karşısında Çin'in karşı koyacak gücü nerede ise yoktu. İngilizler teknolojik üstünlük sayesinde bölgede istediklerini elde etmekte idi. 1856-1860 yıllarında ise II. Afyon Savaşı olarak tarihe geçen bu hadisede bu kez İngilizlerin yanı sıra Çin'e karşı Fransızlar da imtiyazlar elde etme adına sürece dâhil olmuştur.³⁸ Afyon Savaşları sonrasında imzalanan Nanjing Anlaşması ile Çin'de açık kapı politikası uygulanmaya başlanmıştır. İngiltere'nin ardından ABD ve Fransa da burada imtiyazlar elde etmiş ve diplomatik dokunulmazlık sahibi olmuşlardır.³⁹ Rusya ise bu gelişmeler karşısında kendini bölgede dışarda kalmış hissetmiş ve bu noktada Çin İmparatorluğu'nda kendi ticaret politikasını uygulama ve taviz elde edeceği bir sürecin arayışına girmiştir.

Rusya ve Çin arasında ticari ilişkiler Batılı güçlerin bölgedeki varlığından bağımsız olarak devam etmekteydi. İki ülke arasında 1847 yılından itibaren Gulca'da (İli/Kuldja veya Yining olarak da bilen bölge) ve Tarbagatay'da (Kazakistan ile Doğu Türkistan sınırına yakın bölge ya da Çöğçek (Çaveçek/Chatuchak) sınır ticareti sürdürülmekte idi.⁴⁰ Qing Hanedanlığı döneminde Çin ve Rus İmparatorluğu arasında imzalanan Gulca Anlaşması da tıpkı Nanking Anlaşması gibi Rusya'nın bölgede birtakım avantajlar sağlamasına yöneliktir. Gulca Anlaşması 25 Temmuz (6 Ağustos) 1851 tarihinde imzalanmıştır ve 17 maddeden oluşmaktaydı. Anlaşma, Rusya'nın Çin'e yolladığı ilk konsolos Ivan Zakharov tarafından hazırlanmış ve XIX.

---

³⁶ Holcombe, *Doğu Asya Tarihi*, 233.

³⁷ Holcombe, *Doğu Asya Tarihi*, 234.

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Phyllis G. Jestice, vd., *Dünya Savaş Tarihi: İmparatorluk Çağı, Cilt 3: Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler 1776-1914*, çev. Emir Yener (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 222, 226.

³⁹ Jane Burbank ve Frederick Cooper, *İmparatorluklar Tarihi: Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik*, çev. Ahmet Aybars Çağlayan (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2011), 313-314.

⁴⁰ Robert Nield, *China's Foreign Places The Foreign Presence in China in the Treaty Port Era, 1840-1943* (Hong Kong: Hong Kong University Press, 2015), 288.

yüzyıl boyunca Rusya'ya İngilizlerin Çin'i açma çabalarıyla doğrudan rekabet edecek bir avantaj da sağlamıştır.⁴¹ Bunun en önemli nedeni, bu anlaşma ile Gulca'nın ve Tarbagatay'ın, Çin-Rus ticaretine açılmasıdır. Bu sayede Ruslar yeni ticaret alanlarına giriş yapabirmiştir. Ayrıca anlaşmaya göre Çinli yetkililerin Rus tüccarların işlerine karışmamasını ve Rus tüccarlara ticaret noktalarında Ortodoks hizmetlerinin yapılmasına yani ibadetlerini gerçekleştirme izninin verilmesini öngörmekte idi.⁴²

Rusların bölgede faaliyetleri ve takip ettikleri politikalar bölgesel rakibi İngiltere'de çok hoş karşılanmamıştır. *Resim I*'de görüleceği gibi 1880 yılındaki Taranaki Herald'da yayınlanan "British and Foreign News"e bakıldığında İngilizlerin bundan ne derece rahatsız oldukları da açıkça görülebilmektedir. Nitekim İngilizlerin Gulca Anlaşmasını ve Çin-Rus ilişkilerini yakından takip etmeleri ve bölge haberlerine yer verdikleri önemli bir ayrıntıdır.

Resim I: Taranaki Herald'da yayınlanan "British and Foreign News"⁴³

BRITISH AND FOREIGN NEWS.

[BY CABLE.]

LONDON, September 4.

NEWS has lately been received from China of the renewal of friendly relations between that country and Russia. It is understood that a thorough cordial understanding now exists between the two Governments. Negotiations are proceeding at Pekin for the conclusion of a treaty between the two countries, which will include settlement of Kuldja and other questions.

1858 ve 1860 antlaşmalarında sınır konusunda yeniden adımlar atılmış ve Pekin'de imzalanan anlaşma ile Rus ticaretine Urga (Ulanbatur) ve Kalgan (Zhangjiakou) bölgeleri de açılmıştır. 1871'de Doğu Türkistan'da⁴⁴ çıkan

⁴¹ Alison R. Holmes and J. Simon Rofe, *Global Diplomacy: Theories, Types, and Models* (Boulder, Colorado: Westview Press, 2016), 108.

⁴² "Kuldzhinskiy Dogovor 1851 Goda", Erişim tarihi: 27.11.2019, https://w.histfr.ru/articles/article/show/kuldzhinskii_dogovor_1851_gh

⁴³ Metnin çevirisine bakıldığında: "4 Eylül Londra. Son zamanlarda Çin'den, Rusya arasındaki dostane ilişkilerin yenilenmesiyle ilgili haberler alındı. Artık iki Hükümet arasında samimi (çandan) bir anlayış olduğu anlaşılmaktadır. Pekin'de iki ülke arasında Gulca'nın çözümü ve diğer soruları içeren bir anlaşma imzalanması adına müzakereler devam etmektedir."

"British and Foreign News", Erişim tarihi: 01.03.2020, <https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/TH18800915.2.16>

⁴⁴ Bu dönemde özellikle Rus-Osmanlı imparatorluklarının ilişkileri noktasında bkz.: Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017).

isyan⁴⁵ sonrasında da Rusya, Çin ile yeni bir anlaşma imzalamaya muvaffak olmuştur. Böylece 1881 St. Petersburg Antlaşması ile Qing Çin'i Rus ticareti ve konsoloslukları için altı yeri daha açmıştır. Bunlar; Hami (Kumul), Kobdo (Moğolistan'da Khovd), Kucheng (Qitai,), Suchow (Jiuquan, Gansu), Uliassutai (Moğolistan) ve Urumçi'dir.⁴⁶ Böylece Rusların Batılı ülkeler ve özellikle İngilizlerin Çin'deki girişimlerinden farklı bir şekilde ülkede belli ayrıcalıklar elde ettiği görülmektedir. İngilizler Çin'i zorla açılan bir pazar haline getirirken Ruslar kısmen de olsa savaştan uzak şekilde uzlaşmaya yönelmiştir.

Sonuç

Rus-Çin ilişkileri XVII. yüzyıl sonrasında özellikle bölgesel gelişmeler ekseninde gelişim göstermiştir. Esasen farklı dış politikalar takip eden bu ülkelerden özellikle Rusların attığı adımlar ilişkileri şekillendirmiştir denebilir. Rusların Orta Asya'da hızlı bir emperyal yayılım hedefi, Asya-Pasifik bölgesinde de benzer bir hegemonya arayışını ortaya çıkarmıştır. Bu noktada dönemin büyük güçlerinden olan İngilizlerin bölgeye olan ilgilerinin de Rus-Çin ilişkilerinde belirleyici etkenlerden biri haline geldiği söylenebilir. Çünkü İngilizler, Rusların hâkim olmak istediği Orta Asya bölgesinde kendi çıkarları noktasında hareket ederek takip ettikleri politikalar ile bölgenin bir çıkar çatışma alanı haline gelmesinde de neden olmuştur. Böylece Rus ve İngilizler bölgede karşılıklı rekabetlerini mutlak suretle arttırmıştır.

Diğer taraftan İngilizler başta olmak üzere diğer Batılı ülkelerin Çin'i açık bir pazar haline getirme girişimleri de güç çatışmalarının temelinde yer almaktadır. Çin'in Batılı güçlere karşı çıkışına karşın, Afyon Savaşları ile Çin tavizler vermek zorunda kalmış ve Ming Hanedanlığı büyük bir darbe almıştır. Buna karşılık Ruslar ise Çin ile ilişkilerinde Batılı güçlerin Çin ile ilişkilerinde takip ettikleri çatışma ve zorlama tarzından farklı bir düzlemde ilerlemiştir. Bu açıdan Çin'in tarihsel süreçte oluşan siyasi kültürüne aykırı bir durum tam olarak görülmemektedir. Elbette iki ülke arasında çatışmalar ve uzlaşmazlıklar söz konusudur. Bu durum devletlerin doğası gereği çıkarlarını koruma güdüsü olarak her daim uluslararası sistem aktörlerinde görülebilmektedir. Bu bağlamda konuya Rus-Çin ilişkileri ekseninde bakıldığında, Batılı ülkelerin Çin de yaratmak istediği iktisadi ve sosyal

---

⁴⁵ Mançuların Doğu Türkistan bölgesinde faaliyetleri dikkat çekicidir. Bölgedeki faaliyetlerine karşılık olarak zaman zaman çatışmalar söz konusu olmuştur. 1755 ile 1758 yılları arasında Mançulara karşı Cungar isyanları söz konusudur. Bkz.: Feyzullah Uygur, "Mançuların İlk Doğu Türkistan İstilasası", *Tarih Dergisi* 63/1 (2016): 34.

⁴⁶ Nield, *China's Foreign Places*, 288-289.

tahakkümlerden farklı olarak daha bölgesel ve komşuluk ilişki ağı odaklı olduğunu da söylemek mümkündür. Ancak her iki imparatorluğun da yayılcı hedeflerini ve dış politika amaçlarını yok sayamayız.

Çin ve Rus imparatorluklarının komşuluk ilişkilerinin yanı sıra İngiltere'ye karşı politikalarında da benzerlikler önemlidir. Çünkü her iki imparatorluk da İngilizler ile karşı karşıya gelmiş ve bunun sonucunda dezavantajlı ve milli çıkarlarını zedeleyen sonuçlar ile karşılaşmışlardır. Bu noktada İngilizlerin Nankin ile cehren elde ettikleri ve bölge halkının da tepkisini çeken avantajlara karşılık Ruslar Gulca Anlaşması ile tarihsel ve konjonktürel durumu lehlerine çevirerek ilişkilerini devam ettirmiştir.

Sonuç olarak Rus-Çin ilişkilerinin sadece ticari ya da sınır sorunları üzerinden okunması, bu süreci basitleştirecektir. Bu açıdan ikili ilişkileri eş zamanlı olarak İngilizlerin etkisi ve emperyalizm odaklı bir rekabeti de içinde barındıran yaklaşım ile okumak önemlidir. Bu nedenle Rusların bölgedeki faaliyetleri ve Çin ile ilişkileri sadece komşuluk üzerinden değil, eş zamanlı olarak rekabet edilen Batı'nın saldırganlığından da farklı bir tablo çizdiği şeklinde okunabilir. Ancak son noktada Rus emperyal yayılımını da unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Akçadağ, Emine ve Elnur İsmayilov. "Ukrayna Krizinin Rusya ve Japonya Arasındaki Kuril Adaları Sorununa Etkisi". *Uluslararası İlişkiler* 12/48: 95-115.
- Bozkurt, Nebi "Eman", TDVİA. C.11.
- Burbank Jane ve Frederick Cooper. *İmparatorluklar Tarihi: Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik*. çev. Ahmet Aybars Çağlayan. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2011.
- Eberhard, Wolfram. *Çin Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Holcome, Charles. *Doğu Asya Tarihi: Çin, Japonya, Kore Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla*. çev. Muhammed Murtaza Özeren. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Holmes, Alison and J. Simon Rofe, *Global Diplomacy: theories, types, and models*. Boulder, Colorado: Westview Press, 2016.
- Kamalov, İlyas. *Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının 20. yılında Rusya'nın Orta Asya Politikaları Raporu*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*. Cilt: VII. Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- Keay, John. *Çin Tarihi*. çev. Neşe Tayanç ve Dinç Tayanç. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2011.
- Kissenger, Henry. *Dünya Düzeni*. çev. Sinem Sultan Gül. İstanbul: Boyner Yayınları, 2014.
- Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Lattimore, Owen. *Pivot of Asia: Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia*. Boston: An Atlantic Monthly Press Book Little, Brown and Company, 1950.
- Loomba, Ania. *Kolonyalizm/Postkolonyalizm*. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Maxwell, Neville. "How the Sino-Russian boundary conflict was finally settled: From Nerchinsk 1689 to Vladivostok 2005 via Zhenbao Island 1969". *Critical Asian Studies* 39/2 (2007): 229-253.
- Miasnikov, V. S. "The Manchu Invasion of the Amur River Valley and the 1689 Treaty of Nerchinsk", *Chinese Law & Government* 6/4 (1973): 22-91.
- Münkler, Henfrid. *İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı*. çev. Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Myasnikov, V.S. "İstoriko-kulturniye osobennosti ekonomičeskogo vzaimodeystviya Rossii s Kitayem". *Rossiya vo vneşne ekonomičeskih otnoşeniyah: Uroki i sovreemennost*. Moskva: 1993.

- “Rossiya i Kitay: Kontakı gosudarstv i tsivilizatsiy”.
Rossiyskaya Tsivilizatsiya 2 (1996): 72-80.
- Rossiya i Kitay: İstoriçeskoye proşloye, sovremennost i
perspektivı otnoşeniy (Sem osobennostey i sem modeley otnoşeniy
Rossii s Kitayem)”. *Rossiysko-kitayskiye issledovaniya* 1/1 (2017): 12.
- “The Manchu Invasion of the Amur River Valley and the
1689 Treaty of Nerchinsk”. *Chinese Law & Government* 6/4 (1973): 22-91.
- Nield, Robert. *China’s Foreign Places The Foreign Presence in China in the Treaty
Port Era, 1840–1943*. Hong Kong: Hong Kong University Press, 2015.
- Peterson, Barbara Bennett. “The Ming Voyages Of Cheng Ho (Zheng He),
1371-1433 “. *The Great Circle* 16/1 (1994): 43-51.
- Phyllis G. Jestice, vd. *Dünya Savaş Tarihi: İmparatorluk Çağı, Cilt 3: Teçizat,
Savaş Yöntemleri, Taktikler 1776-1914*. çev. Emir Yener. İstanbul: Timaş
Yayınları, 2011.
- Ponting, Clive. *Dünya Tarihi*. çev. Eşref Özbilen. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Saray, Mehmet. *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları
Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu
Yayınları, 2017).
- Taagepera, Rein. “Expansion and Contraction Patterns of Large Polities:
ContextforRussia”. *International StudiesQuarterly* 41/3 (1997): 475-504.
- Uygur, Feyzullah. “Mañuların İlk Doğu Türkistan İstilâsı”. *Tarih Dergisi* 63/1
(2016): 27-40.
- Wei, Yang “Admiral Zheng He’s Voyages to the “West Oceans”. *Maritime Asia*
19/2 (Fall 2014)
- Witzenrath, Christoph. *Cossacks and the Russian Empire, 1598–1725
Manipulation, rebellion and expansion into Siberia* (New York: Routledge,
2007)
- Vitaly Bronnikov, İz İstoriı Rannego Proniknoveniya Russkikh Lyudey v
Sibir' i Kitay: Svidetelstvo Portugalskogo Pirata F. M. Pinto O Vstreche S
Russkimi v XVI v. *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2019): 1-29.
- Yücel, Mualla Uydu. “Sürgünde Bir Seyyah: Bronislav Zalesskiy ve Eseri
"Kazak Bozkırlarında Hayat", *Tarih Dergisi* 42 (2005): 85-109.
- Zhang, Yongjin. “System, Empire and State in Chinese International
Relations”. *Review of International Studies* 27/5 (2001): 43-63.

İnternet Adresleri

“British and Foreign News”. Erişim tarihi: 01.03.2020.
<https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/TH18800915.2.16>

- "Russian Expansion in Asia in the 19th Century to 1914". Erişim tarihi: 14.03.2020. https://www.edmaps.com/html/russian_expansion_in_asia.html
- "Russian Expansion in The 19th Century, 1800s". Erişim tarihi: 02.03.2020. <https://etc.usf.edu/maps/pages/7600/7644/7644.htm>
- "Kuldzhinskiy Dogovor 1851 Goda". Erişim tarihi: 27.04.2020. https://w.histrf.ru/articles/article/show/kuldzhinskii_dogovor_1851_gh